

TÉZISEK A VALLÁSTUDOMÁNYRÓL

THESES ON THE STUDY OF RELIGION

Szilárdi Réka¹, Máté-Tóth András²

¹Dr. habil., Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar Vallástudományi Tanszék, Szeged
reka@rel.u-szeged.hu

²PhD, DSc, tanszékvezető egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar
Vallástudományi Tanszék, Szeged
matetoth@rel.u-szeged.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunk a vallástudomány önmeghatározását, tudományos és oktatási kereteit szándékozik téziszjelleggel tisztázni. Jóllehet e tudomány a magyar akadémiai életben több mint száz esztendeje jelen van, a kortárs nemzetközi trendeknek és kritériumoknak megfelelő felfogása és művelése mintegy negyedszázadra tekint vissza. Első lépésben a diszciplína önmeghatározására koncentrálunk, majd művelésének inter- és transzdiszciplináris kereteire. Végül, röviden kitérünk a vallástudomány egyetemi kezdeteire és jelenlegi beágyazottságára.

ABSTRACT

The aim of our study is to clarify the self-definition, scientific and educational framework of religious studies in a thesis-like manner. Although this discipline has been present in the Hungarian academic life for more than 100 years, its conception and cultivation in accordance with contemporary international trends and criteria dates back to about a quarter of a century. At first, we focus on the self-determination of the discipline, then on the inter- and transdisciplinary framework of its cultivation. Finally, we briefly discuss how the study of religion initially became part of the university curriculum and how it is embedded currently.

Kulcsszavak: vallástudomány, interdiszciplinaritás, transzdiszciplinaritás, tudományelmélet, tudománytörténet

Keywords: study of religion, interdisciplinarity, transdisciplinarity, theory of science, history of science

A vasfüggöny leomlása Magyarországon is a vallási élet kereteinek felszabadítását, a vallási élet részbeni újjáéledését, megélnkülését hozta magával, a negyvenéves lefojtott állapotot követően. A diktatúra alatt súlyosan korlátozott vallási és lelkiismereti szabadságjogokat csaknem az összes volt szocialista országban

helyreállították és megerősítették, ezáltal tág teret biztosítva a hagyományos vallási intézmények működésének és mindenféle vallási önszerveződésnek.

Tíz évvel később, a magyar tudományosságban és felsőoktatásban is megjelent a vallástudomány mint önálló diszciplína, mégpedig elsősorban olyan nemzetközi hagyományokat, trendeket alapul véve, mint amilyen a szisztematikus német vagy az analitikus és alkalmazott angolszász iskolák (például a berlini Freie Universität Religionswissenschaft, valamint a University of Toronto Study of Religion programja).¹ A magyarországi vallástudomány első szakaszában külön hangsúlyt kapott a teológiával történő összehasonlítás és a vele szembeni elhatárolás, elsősorban annak érdekében, hogy a vallástudomány kijelölje önálló határait, leíró és felekezetszemleges tudományként. Később pedig megtalálta helyét az inter- és multidiszciplináris tudományos térben: egyrészt reflektált a saját nemzetközi tudománytörténeti fázisaira és kutatási témáira, másrészt egy sor olyan téma kutatását és oktatását vállalta, amelyet csak kooperációban tudott megvalósítani.

Tanulmányunkat a tudományterületre vonatkozó olyan programadó írásnak szánjuk, amely elsősorban a diszciplináris sajátosságokat tárgyalja, másodsorban pedig a vallástudomány létjogosultságát és szükségességét állítja középpontba. Ennek megfelelően, elsőként a tudományelméleti megfontolások, ezt követően az alkalmazott vetületek és nemzetközi tudástermelési trendek kerülnek a fókuszba, végül a Magyarországon elsőként létrehozott vallástudományi szak programjának tapasztalatait tárgyalja röviden.

1. A VALLÁSTUDOMÁNY KULTÚRATUDOMÁNYI VONATKOZÁSAI

Mindenekelőtt érdemes tisztázni, hogy a vallástudományt elsősorban a kultúratudományok sorába illeszthetjük be. Ez nem azt jelenti, hogy a tudományterület önállósága kérdéses, hanem hogy tárgyát, azaz a vallási jelenséget kulturális ténynek fogadja el, és azt felekezetszemleges módon, a vallási igazságtartalmakat nem vizsgálva kezeli (módszertani agnoszticizmus). Kultúratudományi megközelítés mutatkozik meg abban is, ahogyan a vallástudomány a vizsgált vallási tényállásokat értelmezi, magyarázza és kontextualizálja, vagyis a mindenkori aktuális kulturális referenciahálózatban helyezi el a vallási jelenségeket.

Két fontos dolgot kell kiemelnünk itt: egyrészt az emberiség történetében nem találunk olyan kultúrát, amely ne lett volna valamilyen fokon vallásos, a valóságos tehát az ember antropológiai állandója (vö. *homo religiosus*). Másfelől a

¹ A Freie Universität a vallástudomány professzora, Hartmut Zinser, a torontói program vonatkozásában pedig Somfai Béla jezsuita szerzetes nyújtott sok koncepcionális és konkrét segítséget a szak elméleti megalapozásában és a kurrikulum kialakításában.

kultúra sosem független az azt megalkotó és hordozó társadalomtól, ennél fogva a vallástudományi vizsgálódások létjogosultsága nem lehet kérdéses.

Habár sokan érvelnek amellett, hogy a 20. századtól meginduló szekularizációs hatások halványítják a vallás jelenlétét a személyes és a társadalmi térben egyaránt (vö. Pollack–Rosta, 2022), azonban az elvilágiasodás nem feltétlenül jelent egyet az elvallástalanodással: a világ nagy része továbbra is vallásos, és a jelenleg legszekulárisabbnak tartott Európában is számos társadalomban a vallásosság valamilyen formában magas szinten jelen van: a lakosok istenhite és felekezeti hovatartozása szerint a nyugati kereszténység Lengyelországban, a pravoszláv kereszténység Romániában világszinten is kiemelkedően magas.

Kiemelendő, hogy a vallástudomány nem azzal foglalkozik, hogy jó-e, hasznos-e a vallás vagy a vallásosság: a vallást társadalmi és kulturális tényként kezeli, és erről tesz különböző megállapításokat tudományos eszköztárral és módszertannal.

A vallástudomány létjogosultságához három kulcsmozzanatot érdemes még külön is aláhúzni:

(1) A vallás és kultúra szerves összetartozása olyannyira számottevő, hogy a legvallástalanabb populáció esetében is azt látjuk, hogy a kontextus, a nyelv, a struktúrák, a gondolkodásban használt kategóriák mind-mind vallási konnotációjúak. Gondoljunk itt például a 'halál' fogalom eltéréseire a nyugati és keleti vallások esetében.

(2) Mivel az emberi civilizáció inherensen vallási szerkezetű, ezért, ha tartalmában nem is, de funkciójában és struktúrájában mindenképpen megjelenítődik ez a sajátosság. Jó példa erre Mircea Eliade szekuláris ünnepekre vonatkozó elemzése (Eliade, 1987), vagy annak a folyamatnak a belátása, hogy a 19. században kialakuló nacionalizmus miképpen veszi át a vallás funkcióit (Szilárdi, 2017).

(3) Harmadrészt, mind a közelmúltban, mind pedig a kortárs jelenben egyre hangsúlyosabbakká válnak azok a kérdések, amelyek némiképp a vallási-kulturális együttélés problematikáira, vagy éppen a technológiai gyorsulás ellenében vagy mellett a spirituális igényekre hívják fel a figyelmet. Előbbi esetében az euroiszlám problematikája lehet a mérvadó példa, utóbbinál a spirituális fesztiválok egyre markánsabb jelenléte a világban.

A vallástudomány leíró és értelmező tudományként egyfelől foglalkozik történeti ívvel és értelmezéssel, másrészt a világban fellelhető kortárs vallási jelenségek széles körű heterogenitásával, a vallásos populáció valóságával, segíti a kulturális sokszínűségből létrejövő együttélés nehézségeit, azáltal, hogy érthetővé teszi a másik gondolkodását és világlátását. Emellett foglalkozik kortárs és történeti társadalmi folyamatok interpretációival is, lévén, hogy e folyamatok és dinamikák szerkezete igen gyakran eredendően vallási funkciójú, ennél fogva e vizsgálódások szükségessége igen nyilvánvaló. Gondolhatunk itt például a rítuselméletek hasznosíthatóságára, a hatalom és politika instrumentalizálására vagy akár az interkulturális együttélés etikai normáira.

2. INTERDISZCIPLINARITÁS

Szükséges leszögezni, hogy a vallástudomány már kialakulásától kezdve erendően és szükségszerűen interdiszciplináris jellegű. A korai valláskutatások az antropológiai és filozófiai (fenomenológiai) módszertanból indulnak el, vagy éppen összehasonlító mitológiai vagy történettudományi megközelítéseket alkalmaznak. A társadalomtudomány pedig szinte kezdettől fogva foglalkozik vallási kérdésekkel, nem beszélve a pszichológiai elméletekről és kutatásokról, amelyek a vallás mibenlétét tárgyalják az emberiség történetében.

Nem független ez a kialakulás kontextusától, és levezethető a 19. századi pozitívista tudományfilozófia, illetve gondolkodás sajátosságaiból, hiszen az az evolúciós személet, amelyben a korabeli tudományosság formálódik, a vallásosságra úgy tekint, mint az emberiség egyik korábbi szakaszára, amely a rigorózus racionalitás fázisában már ugyan hasztalan, de jelenléte a tudományt nélkülöző korszakokban mégis érthető.

Így válik érthetővé, hogy az empirikus tudomány utópista szemléletében a vallás olyan kiindulópont lesz, amely magyarázatra szorul, amely az ember kiskorúságának bizonyítéka, és amely a felvilágosult és racionális világban szükségszerűen egyre halványul. Az evolucionista személetben így valójában szinte egyik humán- és társadalomtudományi kontextus sem nélkülözheti a vallásról való gondolkodást – akár a modernitás egyfajta ellenpontjaként, akár vizsgálandó területként kezeli azt.

Többek között ennek köszönhető, hogy a tudománytörténeti folyamatban ágazati vallástudományok sokasága alakul ki, amelyeknek közös pontját a vallás mint fenomén, szinte áttekinthetetlen heterogenitását pedig az adott terület módszertani sokfélesége adja. Ilyen értelemben a vallástudomány – tudománytörténetének egy adott pontján – tekinthető ernyőtudománynak is, amely a módszertani és elméleti sokféleségen felül egységes keretbe rendezi a vallási jelenségekről alkotott tudásanyagot. Szisztematikus tudománnyá válásának folyamatában azonban lefekteti saját elméleteit, módszertanát is, ugyanakkor inkorporál, és meghatározott attitűd szerint értelmez és rendszerez. Azáltal, hogy a vallási jelenségeket és funkciókat tárgyalja, ennek következtében jelöl meg a történelemben, társadalomban, kultúrában található, vallásiként beazonosítható tényeket és nyomon követhető folyamatokat.

Az inkorporált elméletek a humán- és társadalomtudományok széles területeiről érkeztek, ezek kritikai recepciójukkal együtt azután a vallástudomány klaszikus és alapvető elméleteivé váltak. Ide sorolható az antropológia területéről Edward Burnett Tylor animizmus koncepciója, Victor Turner társadalmi dráma- és rítuselmélete, James Georg Frazer mágiáról alkotott elképzelései. A szociológiából többek között Émile Durkheim gondolatai a kollektív tudat vallási jellegéről, a vallás mint társadalmi tényként való felfogásáról, akár a gazdasági etika

és a vallás összefüggéseiről Max Weber munkásságában, vagy épp a nagy hatású szekularizációs téziszről (Bryan Wilson, Charles Taylor, Peter L. Berger), amely mindmáig turbuláló diskurzusokat termel ki a tudományos mezőben. Ugyancsak nem hagyhatók figyelmen kívül Max Müller filológiai vizsgálódásai és összehasonlító vallástudományi gondolatai, Mircea Eliade fenomenológiai és Raffaele Pettazzoni vallástörténeti munkái, vagy Sigmund Freud, Carl Gustav Jung és William James valláslélektani koncepciói sem.²

A klasszikus elméleteket azután egyre szélesebb területről érkező újabb teoretikus megközelítések követték,³ amelyeket a vallástudomány elsősorban mint értelmező és alkalmazott vetületeket tudott hasznosítani. Ilyenek például a poszt-koloniális elméletek (például: Loomba, 2005; McLeod, 2007), az egyház-szekta tipológiák (Wallis, 1984; Wilson, 1993), a tárgyi és téri fordulat (Hicks, 2010), az új rituáléelméletek (Rappaport, 1999; Bell, 1992), a feminista kritika (például Butler, 1990), és ezeket a megközelítéseket azután majd a különböző, nem egyszer a természettudományokkal szorosan együttműködő diszciplináris kutatások is erősítették.

Összességében a tudománytörténet fejlődése végül különböző fókuszok mentén zajlott (és zajlik) le: összehasonlító mitológiai, majd antropológiai kutatásokkal, vallástörténeti hangsúllyal, majd pszichológiai vonatkozásokkal, később fenomenológiai vagy szociológiai kérdésfelvetésekkel bővült, az 1960-as évektől lezajlott *pure* vagy *applied* vita hatására pedig megjelent a vallási együttélés és a nemzetek közti megbékélés, valamint a vallási pluralizmus alkalmazott vallástudományi horizontja is.

3. MÓDSZERTANOK ÉS ATTITÚD

A vallástudomány módszertani sajátosságát jellemzi az a dinamika, ahogyan belülről érintve próbálja tárgyát megragadni. Azaz anélkül, hogy az igazságtartalmakat vizsgálná, elfogadja az öndefiníciókat, és az ebből adódó sajátos belső logikai hálózatot, kiindulópontját pedig innen eredezteti, mivel az adott vallási szövedékek rendszerét csak innen értheti meg. Tehát egyfajta távolodás és közeledés, érintettség és objektivitás valósul meg a kutatói magatartásban, amelyet a nemzetközi szakirodalom „emic-etic” disztinkciónak nevez (Pike, 2015), amely-

² Az említett klasszikusokat átfogóan tárgyalja Stausberg et al., 2016 és Waardenburg, 1999.

³ A vallástudomány több alkalommal újradefiniálta saját illetékességi határait, melynek részletezésére itt nem térhetünk ki. Mindenképpen megemlítendő a marburgi és göttingeni teológiai iskolák fokozatos nyitása a 20. század elején, Joachim Wach *Prolegomenája*, a római vallástörténeti iskola és az Eranos csoport működése, az IAHHR 1960-as marburgi konferenciája és a chicagói vallástudományi tanszék alapítása mint a legjelentősebb mérföldkövek a teológiától és a vallástörténettől való elkülönülés szempontjából.

ben az „emic” a hívő nézőpontját jelenti, azaz amit egy adott vallás képviselője saját hitéről és vallási gyakorlatáról mond. Az émikus szint elengedhetetlen egy olyan vallástudomány számára, amely komolyan érdeklődik tárgya iránt, és amelyben a kutató nem sajnálja a fáradságot a vallásos aspektus reprezentálására, mindezt pedig annyira adekvátan teszi, amennyire csak lehetséges. Ideális esetben az „emic” nézőpont arról tud beszámolni, hogy mit gondolnak a hívők, miért gondolják azt, és miért tesznek dolgokat. Az „etic” perspektívája ezeknek az információknak az interpretálásaként jön létre. Az értelmezés és elemzés során, a kutató saját elméleti keretén belül bepillantást nyer témájának belső logikájába, jóllehet, saját elképzelése gyakran radikálisan különbözik a hívek elgondolásaitól. Ez azonban mindaddig nem jelent nehézséget, amíg az olvasók képesek elkülöníteni a két megközelítési módot (Hanegraaff, 1996).

Az ágazati módszertanok tekintetében ugyancsak széles spektrumról beszélhetünk: a szociológiai, hermeneutikai, történettudományi, antropológiai-néprajzi és lélektani modellek mind-mind megjelennek a kutatási mezőben. A résztvevői megfigyelés, a kvalitatív és kvantitatív vizsgálatok, az empirikus vagy fenomenológiai értelmezések vagy éppen a kognitív, természettudományi metódusok mára már mind-mind megjelennek a kutatási horizonton (vö. Stausberg et al., 2021).

4. ELHATÁROLÁSOK

Martin H. Luther és Donald Wiebe nyomán öt pontban összegezhető a vallástudományi diszciplína önállóságára vonatkozó felfogásunk (Luther–Wiebe, 2012).⁴

(1) A vallástudomány – hasonlóan más természet-, humán- és társadalomtudományokhoz – nem áll valamely szekuláris vagy vallási ideológia szolgálatában. Vizsgálati toposzait az emberi valóság diakrón és szinkrón jelenségeiből válogatja, megközelítésében saját elméleteket és módszereket alkalmaz. Megfontolásainak és műveinek címzettje elsősorban a tudományos közeg, másodsorban a vallás elfogulatlan tanulmányozása iránt érdeklődők köre.

(2) A vallástudománynak nem célja és küldetése szekuláris eszmék és ideológiák igazolása. Kritikus vizsgálatai és elemzése nem kritizálják magát a vallást, még kevésbé a vallásos vagy nem vallásos embereket. Kritikája a vizsgált jelenségekkel kapcsolatos adatok ellenőrzésére és a különböző értelmezések ütköztetésére vonatkozik.

(3) A vallástudomány elsődleges tárgya az emberi viselkedés. Ennek tanulmányozása során tárja fel azokat a tényállásokat és összefüggéseket, melyeket az adott korban, adott intézmények vallásként azonosítottak. A vallástudomány

⁴ A tanulmányhoz kapcsolódó vitacikkeket a cseh *Religio: revue pro religionistiku* című folyóirat közölte 2012, 20/1. számában.

számára nincs önmagában való vallás: a vallást az egyén, a társadalom, a kultúra bizonyos dimenziójának tekinti. Fő törekvése az, hogy feltárja és értelmezze az emberi viselkedés azon területeit és jellegzetességeit, amelyeket bizonyos értelemben vallásiaknak lehet tekinteni. A vallástudomány számára a vallás nem a kutatás elsődleges tárgya, hanem az értelmezés lehetősége és kerete.

(4) A vallástudomány a vizsgált jelenségek értelmezéséhez és magyarázatához nem szorul rá tudományon kívüli forrásokra. A vallástudományi érvelés nem hivatkozik transzcendens forrásokra, akkor sem, ha a transzcendensre való hivatkozások értelmezésével foglalkozik. A vallástudomány csak a racionalitás keretein belüli érvekre és összefüggésekre korlátozza illetékességét. Többek között ennek mentén különbözik a teológiától és a filozófiától. A vallástudomány, úgymond, zárójelbe teszi a természetfelettit, és nem foglalkozik a vallási igazságok igazolásával vagy cáfolatával, ehelyett a mindenkori kortárs elméletek és módszerek alapján és segítségével végzi kutatásait. Elméleti törekvéseiben követi saját elmélettörténeti hagyományait, amelyeket kiegészít és továbbfejleszt az emberi viselkedés értelmezéseinek újabb megközelítéseivel. Módszertani területén pedig alkalmazza és kombinálja a humán és társadalomtudományok kurrens módszereit.

(5) Mindezekkel összefüggésben a vallástudomány nem azonos és nem helyettesíthető azon tudományokkal, melyek a vallási gondolkodás és viselkedés egyik vagy másik aspektusának tudományos tanulmányozását végzik. A vallástudomány ugyanis az emberi viselkedés vallásinak tekinthető területeit és dimenzióit elsődlegesen és átfogó módon vizsgálja.

5. A VALLÁSTUDOMÁNY MINT ALKALMAZOTT TUDOMÁNY

Alkalmazott tudományként számos direkt és indirekt előnye van a valláskutatásoknak. Egyfelől a humán-, kultúra- és társadalomtudományok területén létrehozott koncepciók és kutatások nagyban hozzájárultak és hozzájárulnak ahhoz a tudásrendszerhez, amelynek révén érthetővé válik az emberi civilizáció. Akár a történeti, akár a kortárs elemzéseket tekintjük, a globalizáció korában társadalmi valósággá vált kulturális sokszínűség és konfliktuspotenciálok a vallástudományi érzékenyítés nélkül megoldhatatlanok lesznek. Példaként hivatkozhatunk Eileen Barker munkásságára, aki az 1960-as évek végén Angliában a szektáktól való társadalmi félelem kezelésére hozta létre az azóta is működő INFORM Központot, és fejlesztette ki az új vallási közösségek fogalmát és szociológiai alapú vizsgálatát. További releváns példa lehet a 21. században elterjedt „iszlám terrorizmus” uszító kifejezésével szemben a kortárs iszlám leírását és elemzését végző számos kutatás és publikáció.

Az olyan vizsgálatok, amelyek például a politika és vallás közötti dinamikákat, a hatalmi érdekérvényesítést, a vallási intézmények történetét és szerkezetét, a

vallási toposzok és populáció instrumentalizálását vagy épp a populizmus természetrajzát célozzák, világosan hozzájárulnak a jelenkori világunk megértéséhez. Így akár a társadalmi működés természetét, akár az interkulturális mediáció vagy a konfliktusmenedzsment és békefolyamatokat tekintjük, mint minden olyan tudomány, amely független módon a kortárs folyamatokkal foglalkozik, a vallástudomány számot tart arra az egyeztetésre is, amely a különböző szintű döntéshozatali szakaszokat előzi meg.

6. TUDOMÁNYOS TRENDK

Közel két évtizede, hogy a kortárs tudományosságban megjelent a transzdiszciplinaritás koncepciója, amely azután a 3. évezredbe való belépés követendő tudományos modellje és célja lett. A fogalom bevezetése ahhoz a megállapításához kötődik, amely szerint a tudomány átlépett a korábbi diszciplináris állapoton a tudományművelés egyes módozatából (Mode 1) a kettes módozatba (Mode 2) (Gibbons, 1994). Röviden ez annyit jelent, hogy míg a 19. században kialakult akadémiai tudományfelosztás szerint a kutatások alapvetően a tudomány diszciplináris struktúráját követték (az egyes diszciplinákon belül megszülető tudományos eredményeket a második lépésben alkalmazzák), addig a Mode 2-ben a kutatás eleve gyakorlatias célt tűz ki, így nem különül el az elmélet és a gyakorlat, mivel a kutatás mindig célorientált. A tudományművelésnek ebben a módjában a tudástermelés transzdiszciplinarissá válik, ezt pedig a több területen egyaránt megtalálható közös metodológiák, modellek alkalmazásának jelensége jellemzi, valamint az, hogy problémáit is a diszciplináris határokon kívül/túl definiálja, illetve a megoldás módszereit is azokon kívül keresi – tehát nem a diszciplinák határterületi kooperációjaként, mint az interdiszciplinaritás.

A transzdiszciplinaritás, illetve az inter- és multidiszciplinaritás modelljét összevetve egyértelműen kiviláglik, hogy nem egymástól radikálisan eltérő megközelítésmódokról van szó: a különbség abban áll, hogy amíg a multidiszciplinaritásra egymásutánosság, az interdiszciplinaritásra pedig az együttesség jellemző, addig a transzdiszciplinaritás esetében egymástól esetlegesen paradigmaticusan különböző tudományterületek együttműködéséről beszélhetünk.

A vallástudománynak, épp jellegénél fogva, meglehetősen könnyű és magától értetődő kérdés átlépnie a Mode 2-be. Mivel már kialakulásától kezdve számos tudományos elméletet és módszertant olvasztott magába, ezért a különböző kutatási területeibe újra és újra behívja más területek szakembereit is. Ami a szigorúbb értelemben vett transzdiszciplináris trendet illeti, számos olyan kooperáció látott napvilágot az elmúlt néhány évtizedben, amely egymástól távolabb eső területeket kapcsolt össze: ilyen például az idegtudomány és vallástudomány (kognitív vallástudományi ága), a populáris kultúra elméletei és vallási valóságok te-

rülete, a politikai és vallási diskurzuselemzések vagy éppen a környezetvédelem és vallási megfontolások területe. Mivel a vallástudomány és annak képviselői egyre inkább szorgalmazzák az ilyen jellegű együttműködéseket, ilyen módon megfelelnek a nemzetközi tudományos trendeknek.

7. VALLÁSTUDOMÁNY A FELSŐOKTATÁSBAN

Magyarországon az első vallástudományi műhely kezdetben mint alkalmazott kutatócsoport volt jelen 1996-tól a Szegei Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, majd 2000-től önálló tanszékként szerzett státuszt, hogy azután 2001-től elindulhasson az első vallástudományi szak. A megalakulástól kezdve – ahogyan azt a fentiekben már vázoltuk –, a berlini és torontói iskolák jelentették a tengelyt az oktatási kurrikulum kidolgozásában. Ugyanebben az időszakban elsősorban a teológiától való elhatárolás volt az egyik meghatározó szempont, hiszen a tudományterület addigi hiánya miatt a közbeszéd számára e két terület ugyanazt vagy legalábbis valami nagyon hasonlót jelentett. Mindemellett az sem volt nyilvánvaló, hogy azok a területek, amelyeknek szintén voltak vallási fókuszai, mint például a néprajz, antropológia vagy történettudomány, miképpen tekinthetők vallástudományon belülinek, avagy kívülinek. Ilyen értelemben, tudománymenedzsment szempontjából a szisztematikus vallástudományi program fejlesztésének hátterében az első évtized a tudományelméleti kérdések egyeztetésével, tisztázásával és a tudományos identitáskereséssel zajlott.⁵ Ugyanebben az időszakban, ez utóbbi hatására a hazai tudománytörténeti előzmények is fontos kutatási hangsúlyt kaptak, azaz feldolgozásra kerültek azok a hangsúlyos szerzők, akiknek munkásságáról a korábbi, kommunista rendszer megfeledkezett (Máté-Tóth–Sarnyai, 2015; Sarnyai–Máté-Tóth, 2013).

A szegei tanszék kezdetben ötéves rendszerű egyetemi képzésében először három, vallásfilológiai, vallásszociológiai, valamint vallásnéprajzi specializáció indult, majd a bolognai rendszer bevezetésével a szak többedmagával (filozófia, kommunikáció stb.) integrálódott a szabad bölcsészet alapszak (bachelor) szintű képzésrendszerébe, egyúttal a 2010-es évektől az egyetemi mesterprogramban már csak két választható alprogram jelent meg: az alkalmazott vallástudományi, illetve a vallástörténeti szakirányok. Részben párhuzamosan a szegei fejlesztéssel (Apor Vilmos Katolikus Főiskola), részben azt követve (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Károli Gáspár Református Egyetem) az ország több egyetemén is indult vallástudományi program, különböző (leginkább vallástörténeti és vallásfenomenológiai) súlypontokkal.

⁵ E korszak vallástudományra vonatkozó felfogásait híven tükrözik a *Vallástudományi Szemle* 2008/4-es számában közölt tanulmányok.

A 2015-ös évtől kezdve a szegedi szak egyre inkább a transzdiszciplináris felületek és az alkalmazott kutatások felé mozdult el, kurrikulumában pedig szintúgy igyekezett érvényesíteni ezt a hangsúlyváltást. Mivel kezdettől fogva kiemelt fókuszot kaptak a különböző nemzetközi és hazai együttműködések, az itt szerzett tapasztalatokat és trendeket igyekeztünk beépíteni a munkáinkba.⁶

2019-től az MTA támogatásával létrehoztuk a Convivence Vallási Pluralizmus Kutatócsoportot, amelynek keretein belül hazai viszonylatban is olyan kutatókkal kooperálunk, akiknek módszertani és elméleti háttere rendkívül sokféle, ami révén a vallási pluralizmus témájának transzdiszciplináris megközelítése megvalósul. Ennek kapcsán olyan témakörökkel foglalkozunk,⁷ amelyek szélesebb körű társadalom-/humántudományi diszkusziót is képesek kitermelni. A sebzett kollektív identitás, a társadalom *borderline* szerveződése, a zsigeri vallási averzió vagy a fesztiválvallás olyan területek, amelyek immár jól mutatják a tudományterület transzdiszciplináris kiterjedését. Ilyen értelemben, a magyar vallástudományról elmondható, hogy teljes mértékben megfelel a nemzetközi tudományos trendeknek.

ÖSSZEZÉS

Tanulmányunk fő törekvése az volt, hogy megmutassuk a vallástudományi diszciplína önállóságát, elméleti és módszertani hátterét, tudományelméleti és történeti horizontját. A tanulmányt valamelyest programadó, a tudományágot tisztázó írásnak szánjuk, minthogy a magyar akadémiai szférában eddig erre nem került sor. Mindeközben kifejezett szándékunk amellett érvelni, hogy a vallástudomány önálló és eredeti módon képes olyan történeti és kortárs témákat értelmezni, amelyeket általában más humán- és társadalomtudományi diszciplínák körébe szokás utalni. Nem csak arról van tehát szó, hogy a vallástudomány a vallás vonatkozásában rendelkezik lehatárolt illetékességgel. Sokkal inkább arról, hogy a vallástudomány a kultúra és a társadalom vallási dimenzióinak elemzése és értelmezése révén az egész kultúráról és társadalomról képes érdemi kijelentéseket megfogalmazni.

IRODALOM

- Bell, C. (1992): *Ritual Theory, Ritual Practice*. Oxford: Oxford University Press
 Butler, J. (1990): Gender Trouble, Feminist Theory, and Psychoanalytic Discourse. In: Nicholson, L. J. (ed.): *Feminism/Postmodernism*. New York–London: Routledge, 324–340.

⁶ Például az *Aufbruch* kutatás a közép-kelet-európai egyházakról, újpogány vallások Magyarországon, ezoterikus gyakorlatok középiskolákban, Religions and Values: Central and Eastern European Research Network (REVACERN), Szciantológia kutatás, Everness fesztivál kvalitatív és kvantitatív vizsgálatai vagy a Magyarországi Vallási Közösségek Adatbázisa (MAVALLKA) stb.

⁷ A különböző nemzetközi és hazai folyóirat-publikációkon kívül e kutatások a tanszék gondozásában 2006 óta megjelenő „Vallás és társadalom” című könyvsorozatban is megtalálhatók.

- Eliade, M. (1987): *A szent és a profán: A vallási lényegről.* (ford. Berényi G.) (Mérleg sorozat) Budapest: Európa Kiadó, <http://filozofia.uni-miskolc.hu/wp-content/uploads/2011/11/EliadeA-SzentEsAProfan.pdf>
- Geertz, C. (1966): Religion as a Cultural System. In: Banton, M. (ed.): *Anthropological Approaches to the Study of Religion.* London: Tavistock Publications, 1–46. <http://people.wku.edu/steve.groce/religionasaculturalsystem-geertz.pdf>
- Gibbons, M. (1994): Transfer Sciences: Management of Distributed Knowledge Production. *Empirica*, 21, 3, 259–70. DOI: 10.1007/BF01697408
- Hanegraaff, W. J. (1996): *New Age Religion and Western Culture: Esotericism in the Mirror of Secular Thought.* Leiden: Brill
- Hicks, D. (2010): The Material-Cultural Turn: Event and Effect. In: Hicks, D. – Beaudry, M. C. (eds.): *The Oxford Handbook of Material Culture Studies.* Oxford: Oxford University Press, 25–98. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199218714.013.0002, https://www.researchgate.net/publication/297129207_The_Material-Cultural_Turn_Event_and_Effect
- Loomba, A. (2005): *Colonialism, Postcolonialism.* London – New York: Routledge
- Luther, M. H. – Wiebe, D. (2012): Religious Studies as a Scientific Discipline: The Persistence of a Delusion. *Journal of the American Academy of Religion*, 80, 3, 587–97. DOI: 10.1093/jaarel/lfs030, https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/125392/2_Religio_20-2012-1_4.pdf?sequence=1
- Máté-Tóth A. – Sarnyai, Cs. M. (2015): The History and Recent Trends of Religionswissenschaft in Hungary. In: Bubik, T. – Hoffmann, H. (eds.): *Studying Religions with the Iron Curtain Closed and Opened.* Leiden: Brill, 122–65. DOI: 10.1163/9789004292789_005, <https://core.ac.uk/download/pdf/35347696.pdf>
- McLeod, J. (2007): *The Routledge Companion to Postcolonial Studies.* Routledge Chapman and Hall
- Pike, K. L. (2015): *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior.* Berlin–Boston: De Gruyter, DOI: 10.1515/9783111657158
- Pollack, D. – Rosta G. (2022): *Religion in der Moderne: Ein internationaler Vergleich.* Frankfurt: Campus Verlag
- Rappaport, R. (1999): *Ritual and Religion in the Making of Humanity.* Cambridge: Cambridge University Press, DOI: 10.1017/CBO9780511814686
- Sarnyai Cs. M. – Máté-Tóth A. (szerk.) (2013): *Szemelvények a magyar vallástudomány történetéből.* Budapest: L'Harmattan Kiadó
- Stausberg, M. – Engler, S. (eds.) (2016): *The Oxford Handbook of the Study of Religion.* New York: Oxford University Press, DOI: 10.1093/oxfordhb/9780198729570.001.0001
- Stausberg, M. – Engler, S. (eds.) (2021): *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion.* London: Routledge, DOI: 10.4324/9781003222491
- Szilárdi R. (2017): *Az újpogány vallási diskurzus narratív mintázatai.* Budapest: Magyar Vallástudományi Társaság–L'Harmattan Kiadó
- Waardenburg, J. (1999): *Classical Approaches to the Study of Religion.* Berlin–New York: De Gruyter, DOI: 10.1515/9783110800722
- Wallis, R. (1984): *The Elementary Forms of the New Religious Life.* London: Routledge and Kegan Paul
- Wilson, B. (1993): Historical Lessons in the Study of Sects and Cults. In: Bromley, D. G. – Hadden, J. (eds.): *The Handbook on Cults and Sects in America. (Religion and the Social Order)* Volume 3. Greenwich CT–London: JAI Press, 53–73.